

Monopolinių kainų reguliavimo metodų privalumai ir trūkumai

Straipsnyje analizuojama monopolijų reguliavimo, pasitelkiant kainų mechanizmą, problematika. Naudojant literatūros analizės metodą, analizuojami pagrindiniai kainų reguliavimo metodai, atskleidžiamos jų silpnosios pusės bei privalumai. Naujausios monopolijų reguliavimo technologijos siejamos su „benchmarking“ (liet. pozicionavimo) sąvoka, kuri apima geriausios praktikos perėmimą, o tai reiškia, kad kainos nustatomos orientuojantis ne į egzistuojančius įmonės kaštus, o į sektoriaus lyderius regiono ar pasaulio mastu. Taip suteikiamas išorinis stimulus tobulinti monopolijų veiklą.

Raktiniai žodžiai: monopolijos, reguliavimo metodai, kainos pozicionavimas.

The authors analyse the problems of monopoly regulation applying price mechanism. Literature analysis reveals the principal opportunities and weak points of price regulation in attempting to assure efficiency of monopolistic systems. The latest trend in monopoly regulation practice is related with the term „benchmarking“, i.e. the process of comparing one's business processes and performance metrics to industry bests or best practices from other industries; thus prices are established on the level of the industry leading firms' cost price. Benchmarking could be processed with national firms, but the international benchmarking could give more space for activity improving. This form of price regulation is proposed to use especially in developing countries where the abuse of monopoly power is a frequent phenomenon.

Keywords: monopolies, regulation methods, pricing, benchmarking.

Įvadas

Šio straipsnio **tyrimo objektas** yra monopolinių sistemų reguliavimas kainų nustatymo pagalba.

Ekonomikos teorijoje ir praktikoje priimta manyti, kad natūraliosios monopolijos – tai infrastruktūros šakos, kuriose yra aiškiai išreikšta masto ekonomija. Natūraliosios monopolijos yra neatskiriami kiekvienos

ekonomikos dalis, tai nacionalinės ekonomikos „stuburas“, užtikrinantis regionų sąryšį ir ekonominį šalies saugumą. Natūralios monopolijos naudingos šalies ekonomikai ne tik todėl, kad gali užtikrinti daug žemesnius atitinkamos veiklos kaštus, bet ir dėl to, kad būdamos stambios kompanijos ir vienintelės kokios nors veiklos operatorės, jos geba sukaupti didelius išteklių kiekius visuomenei svarbių ilgalaikių projektų realizavimui.

Inga MAKSVYTIENĖ – socialinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Ekonomikos katedros docentė. Adresas: S. Daukanto g. 28, Kaunas. Tel. 8 37 327856. El. paštas: i.maksvytiene@evf.vdu.lt

Mindaugas DAPKUS – socialinių mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos fakulteto Ekonomikos katedros docentas. Adresas: S. Daukanto g. 28, Kaunas. Tel. 8 37 327856. El. paštas: m.dapkus@evf.vdu.lt

Nepaisant potencialios ekonominės naudos visuomenei, monopolinės galios suteikimas sudaro prielaidas monopolistams piktnaudžiauti ta galia, todėl valstybė, anot dalies mokslininkų, siekdama sukurti joms tinkamas verslo vystymo sąlygas ir tuo pačiu apginti piliečius nuo galimos nesąžiningos natūraliųjų monopolijų elgsenos, turi imtis natūraliųjų monopolijų reguliavimo funkcijos.

Viena iš natūraliųjų monopolijų veiklos reguliavimo krypčių yra kainų reguliavimas. Kainų reguliavimo problematika pakankamai plačiai analizuojama mokslinėje literatūroje. Tenka pastebėti, kad apskritai dominuoja neigiamos nuostatos valstybės kišimosi į ekonomiką atžvilgiu. Kita vertus, argumentacija prieš natūraliųjų monopolijų veiklos reguliavimą lieka sunkiai įrodoma, kadangi, norint pateikti ekonometrinį vertinimą, sudėtinga gauti tinkamą kiekį statistinių duomenų. Vertinimai daugiausia paremti atskirų atvejų analize, kas, bendrai paėmus, neleidžia neigti, jog efektyvus kainų reguliavimas yra galimas. Todėl priemonių paieška, susijusi su tobulesnių monopolijų veiklos reguliavimu kainų pagalba, lieka aktualia spręstina **problema**. Šio **straipsnio tikslas** yra apibendrinti monopolijų kainų reguliavimo priemonių taikymo ypatybes, siekiant padėti pagrindą tolimesniam tų priemonių tobulinimui. Straipsnio tikslas realizuojamas uždaviniuose, kurie skirti: 1) atskleisti monopolijų reguliavimo požiūrių įvairovę; 2) išskirti monopolijų reguliavimo, pasitelkiant kainų kontrolę, ypatumus; 3) identifikuoti praktikoje taikomų kaininių monopolijų reguliavimo priemonių ypatybes ir įvardinti jų taikymo perspektyvas.

Straipsnyje naudojamas ekonominės literatūros analizės metodas, kurio pagalba išskiriamos koncepcinės problemos

natūraliųjų monopolijų reguliavimo kainų srityje bei identifikuojami alternatyvių kainų reguliavimo metodai.

Šio straipsnio pirmame skyrelyje aptariamas bendras reguliuojamos-nereguliuojamos ekonomikos šalininkų diskurso laukas ir reguliavimo priemonių įvairovė; antrame skyrelyje analizuojami klasikinių monopolijų kainų reguliavimo priemonių ypatumai; trečias skyrelis skirtas praktikoje taikomų kainų reguliavimo priemonių privalumų ir trūkumų tyrimui bei alternatyvų siūlymui. Išvados, apibendrinančios šio teorinio tyrimo rezultatus, pateikiamos paskutiniame skyrelyje.

1. Natūraliųjų monopolijų reguliavimo nuostatos

Šiuolaikiniai požiūriai į natūraliųjų monopolijų reguliavimo ribų ir metodų problemą yra diskusinio pobūdžio. Dalies ekonomistų (Dublin, Navarro, 1982; Gegax, Tschirhart, 1984; Katz, 1986; Romano, 1987; Joskov, 2005 ir kitų) požiūris į monopolijų veiklos reguliavimą yra neigiamas: jų nuomone, veikiant konkurencijos jėgoms, monopolistas turi teisę į veiksmų laisvę savo verslo ribose, o taip pat į tokią funkcionavimą, kuris užtikrina jo ūkinės veiklos efektyvumą, t.y. maksimalaus pelno gavimą. Natūraliųjų monopolijų veiklos reguliavimo būtinybė (DeVany, Walls, 1994; Peltzman, Winston, 2001; Toivanen, Waterson, 2005; Hori, Mizuno, 2006; Horvath, 2011; Goldfarb, Mo, 2011; Grajek, Röller, 2012; Minamihashi, 2012 ir kituose darbuose) grindžiama tokiomis nuostatomis:

- valstybės poveikiui suteikiama pirmenybė, siekiant užtikrinti visuomeninius poreikius, priklausomai nuo pastarųjų santykio su natūralios monopolijos

subjekto poreikiais: valstybė riboja monopolisto veiksmus, jei poreikiai nesutampa, priešingu atveju – palaiko;

- valstybės poveikis naudojamas, kai be visuomeninių bei monopolisto poreikių yra realizuojami ir valstybinio ekonomikos sektoriaus poreikiai.

Šiame straipsnyje ginama valstybės reguliuojančio poveikio visuomenei efektyvumo idėja, todėl toliau išsamiau analizuojamos būtent monopolijų reguliavimo priemonės. Ši nuostata pagrįsta aukščiau analizuotų autorių atskleistu nereguliuojamų monopolinių sistemų ekonominio konflikto su visuomene neišvengiamumu, kas ir lemia būtinybę valstybės institucijoms dalyvauti monopolijų veiklos reguliavimo veikloje.

Pagrindines tradicines valstybinio natūralių monopolijų reguliavimo politikas, tokias kaip kainų reguliavimas, konkurencinės aplinkos natūralių monopolijų šakose formavimas ir palaikymas (Demsetz, 1968; Baumol, Panzar, Willing, 1982), monopolinės rentos (kvazirentos) persikirstymo mechanizmo valdymas (Cочна, 2002), šiuolaikinėje ekonomikoje papildoma vieningų tarptautinių gamiamos produkcijos ir teikiamų paslaugų kokybės standartų (ISO 9000:2000) naudojimas. Pastarieji ypač aktualūs natūralioms monopolijoms, valdančioms gamtinius išteklius, kapitalui imlius infrastruktūrinius aktyvus ir gaminančioms visuomenei svarbią, neelastingos paklausos produkciją. Kokybės sistemos nesilaikančioms natūralioms monopolijoms taikomos valstybės sankcijos (baudos, ribojimai). Pastaruoju metu monopolinėse sistemose imami taikyti specifiniai nacionaliniai reikalavimai (pavyzdžiui, Danijoje – „Danish Water Sector Reform Act“), kurie nukreipti į geriausios praktikos perėmimą (*angl.* benchmarking) iš

efektyviausių monopolinių įmonių, o taip pat tos geros praktikos sklaidą per tarptautines organizacijas. Tokių organizacijų pavyzdžiais vandens tiekimo ir tvarkos srityje pasauliniame lygmenyje gali būti *International Water Association IWA*, Europiniame lygmenyje – *European Water Association EWA*, regioniniame – *North European Benchmarking Co-operation* organizacija, o nacionaliniame lygmenyje, pavyzdžiui, Nyderlandų karalystėje, – *Association of Dutch Water Companies, VEWIN*. Kita vertus, nepaisant valstybinio spaudimo, šis bendradarbiavimas vis tik yra savanoriška privačių, visuomeninę svarbą turinčių, organizacijų veikla.

Apibendrinant galima teigti, kad nepaisant to, kad yra siūlomos naujos natūralių monopolijų reguliavimo formos, tradicinės taip pat nepraranda savo aktualumo. Daugeliu atvejų tradicinių priemonių taikymas turi būti koreguojamas, įvertinant aplinką, nes tai leidžia užtikrinti tą patį tikėtinau teigiamą visuomenei efektą kaip ir naujų priemonių taikymas. Tokiu būdu būtina tirti tradicinių priemonių silpnąsias vietas, jų privalumus, kad atsižvelgiant į juos, būtų galima koreguoti tradicinių natūralių monopolijų reguliavimo priemonių taikymo būdus. Šiame darbe analizuojami tik kainų reguliavimo metodų privalumai ir trūkumai kitų monopolijų reguliavimo priemonių kontekste.

2. Klasikinių kainų reguliavimo priemonių ypatumai

Apskritai natūraliųjų monopolijų gaminių kainų nustatymo tikslas yra sumažinti visuomenės gerovės nuostolius, neprarandant gamybos efektyvumo bei makroekonomiką skatinančio efekto (dėl

galimo verslumo kritimo monopolizuotose sistemose). Tradiciškai išskiriami tokie valstybinio natūraliųjų monopolijų kainų reguliavimo modeliai: a) nustatant „socialiai teisingą kainą“ t. y. kainą pagal Ramsey; b) kainas formuojant pagal ribinius kaštus; c) kainas formuojant pagal „piko“ apkrovimo kaštus.

Ramsey (Ramsey-Boiteux) modelis pagrįstas vartotojo pertekliaus maksimizavimu, esant nenuostolingai natūraliosios monopolijos veiklai, kai kaina nustatoma ribinius kaštus viršijančiame lygyje, bet monopolistas gauna normalųjį pelną ir neturi galimybės apriboti gaminamos produkcijos kiekio, t. y. tenkina paklausą (cit. pgl. Wenders, 1986; Laffont, Tirole, 2000; Hütcher, 2011). Ramsey teorijoje kaina turi būti nustatoma vidutinių kaštų minimumo taške, užtikrinančiame tiek įmonės kaštų padengimą, tiek normalaus pelno gavimą gamintojui, tiek maksimalias gamybos apimtis (efektyviausią įrangos panaudojimą). Ramsey teorijos pritaikymas monopolijų reguliavime išryškina problemą susijusią su informacijos apie kaštų lygį asimetrija, kuo naudojasi natūraliosios monopolijos, piktavališkai pakeldamos pradinį kaštų lygį; tokiu atveju yra sudėtinga praktiškai įvertinti natūraliosios monopolijos veiklos rizikos normalųjį pajamingumo lygį, kuris atitinka kapitalo panaudojimo alternatyviąją vertę. Paklausos ir kaštų svyravimas reikalauja nuolat koreguoti kainas (kuo dažniau koreguojama, tuo mažiau paskatų monopolisto technologiniam tobulėjimui, mažinančio kaštus ir leidžiančio išlošti iš kainos-kaštų skirtumo), todėl kainų peržiūrėjimo periodiskumas išryškina pasirinkimo dilemą tarp efektyvesnio išteklių paskirstymo visuomenėje ir gamybos efektyvumo didinimo (Ross, 1984; Höffler, 2005; Valentini, 2006).

Kainas nustatant ribinių kaštų ir paklausos elgsenos pagrindu, gali susiformuoti situacija, kai dėl neefektyvaus gamybos valdymo ar dėl rinkos plėtros ypatybių rinkoj nusistovinčios kainos yra per žemos, kad padengtų įmonės kaštus. Natūraliųjų monopolijų produkcijos Pareto –tai efektyvios kainos nustatymas, kai vidutiniai kaštai viršija ribinius, nepriklausomai nuo gaminamos produkcijos kiekio, yra kompensuojamas valstybės subsidijomis, kas, vėlgį, nereiškia visuomenei efektyvios gamybos plėtros. Subsidijavimas ilguoju laikotarpiu iš esmės reiškia nuostolius, jei neefektyvus gamybos procesas nepakeičiamas naujais ekonomiškais technologiniais sprendimais (Moulin, 2011).

Natūraliųjų monopolijų šakose, kurioms būdingi gamybinio apkrovimo pokyčiai sezono ar dienos laikotarpiu, naudojamas kainų formavimas pagal „piko“ apkrovimo kaštus (Chao, 1983; Wenders, 1988; Kleindorfer, Fernando 1993; Crew, Fernando, Kleindorfer, 1995; Yousri, 2011), kai, siekiant visuomenės gerovės maksimumo, monopolistas skatinamas plėsti gamybinius pajėgumus tenkinančius „piko“ paklausą, nepaisant dalinio pajėgumų išnaudojimo kitais laiko momentais. Toks kainų nustatymo principas iš esmės yra praktikoje adaptuotas anksčiau sprendimų vedinys, įvertinantis netolygų visuomenės paslaugų gavimo poreikį. Kaina nustatoma minimalių vidutinių kintamų kaštų lygyje, išskiriant „piko“ laikotarpio kainą, kuri lygi ilgalaikiams vidutiniams kaštams. „Piko“ apkrovimo laikotarpiu natūraliosios monopolijos pastovieji kaštai pilnai padengiami vartotojų, likusiais laikotarpiais padengiami tik kintamieji kaštai, esant nulinei nepanaudotų pajėgumų alternatyviai vertei.

3. Šiuolaikinių taikomųjų kainų reguliavimo priemonių ypatumai

Vienas iš šiuolaikinėje reguliavimo praktikoje naudojamų monopolinių kainų reguliavimo metodų – nelinijinis kainos nustatymo metodas – dviejų dalių tarifai ir kryžminis subsidijavimas, siekiant padengti natūraliosios monopolinės šakos kaštus ir tuo pačiu palaikyti socialiai priimtinius tarifus.

Dviejų dalių tarifas sudarytas iš fiksuoto mokesčio, suteikiančio aptarnavimo galimybę, ir kintamo mokesčio už kiekvieną naudojamą paslaugos vienetą. Pavyzdžiui, telekomunikacijų sektorius pasižymi įvairiais abonentinio ir valandinio paslaugų apmokėjimo deriniais, plačiai naudojamais daugelyje pasaulio šalių (Brown, Sibley, 1986; Hausman, 2003). Pavyzdžiui, pagal B. M. Mitchell (1978), pereinant prie vartojimui jautraus vietinių paslaugų sferos kainų reguliavimo, grynąjų pajamų dydis būtų lygus 9 procentams esamo grynojo pelno ir priešingai, esant labai aukštiesiems matavimo ir labai žemiems ribiniams kaštams, atsirastų grynojo nuostolio galimybė. Kaip rodo ekonominiai tyrimai (Griffin, 1982; Wenders, Egan, 1986; Teece, 1995; RanKim, Horn, 1999; Boylaud, Nicoletti, 2001), valstybinis natūraliųjų monopolijų telekomunikacijų sektoriuje reguliavimas ne visada skatina efektyvumą: pavyzdžiui, J. A. Eisenach ir K. W. Caves (2012) telefono ryšio paslaugų tyrimas demonstruoja mažesnes kainas, esant liberalizacijai.

Kryžminis subsidijavimas, nustatant įvairius tarifus atskiroms vartotojų grupėms ir santykinai žemus tarifus vieniems vartotojams, kompensuojant aukštais tarifais kitiems, yra paplitęs besivystančiose šalyse (pavyzdžiui, skirtingi tarifai krovininiams ir keleiviniams pervežimams

geležinkeliu, elektros, dujų tiekimo srityse), tačiau ilgainiui, sprendžiant natūraliųjų monopolijų problemas pramoninių vartotojų sąskaita, šis metodas gali stabdyti natūraliųjų monopolijų šakų ir viso šalies ekonomikos sektoriaus vystymąsi net ir labai stiprios ekonomikos šalyse (Barke, Riker, 1982; Damus, 1984). JAV pabandžius reguliuoti (vienintelis atvejis) natūraliosios monopolijos – geležinkelio – kainas, taikant kryžminį subsidijavimą, Louisville ir Nashville geležinkelio kompanijos nuostoliai, aptarnaujant JAV Pietų Karolinos ir Džordžijos valstijų kaimo vietas, kasmet siekė 200 milijonų dolerių (Dougan, 1984).

Egzistuoja eilė kitų natūraliųjų monopolijų produkcijos (paslaugų) kainos formavimo modelių, kurie paplitę visame pasaulyje: JAV, Pietų Amerikoje, Japonijoje naudojami „administracinio reguliavimo“ modeliai, tokie kaip kaštai-pelnas, kainų indeksacijos ir tarifų metodas, kapitalo pelno normos reguliavimas (Mitchell, 1978); Vakarų Europoje sutinkamas „motyvuojantis reguliavimas“ (diferencijuotos skalės metodas, pajamų ir kainų lubų reguliavimas), skatinantis natūraliosios monopolijos suinteresuotumą mažinti tarifą, kaštus, o tai silpnina dėl reguliavimo nustatytos kainos ir gamintojo kaštų ryšį. Apskritai, natūralios monopolijos išsivysčiusiose šalyse reguliuojamos taikant įvairias strategijas, tarp kurių didžiausia įvairovė pasižymintios ir efektyviausios yra kainų formavimo modelio strategijos, sukurančios natūralioms monopolijoms antro geriausio pasirinkimo galimybę. Apibendrinant, pastebėtina, kad natūraliųjų monopolijų reguliavime išryškėja kaininio reguliavimo dominavimas prieš nekaininius metodus.

Vis dėlto ekonominėje literatūroje pastebima dominuojanti valstybės

nesikišimo į monopolijų veiklą idėjos tendencija, teigianti, kad bet koks valstybės kišimasis veda arba prie rizikingos visai ekonomikai gamybos apimties, arba prie produkcijos paslaugų kokybės smukimo. Pavyzdžiui, kaip teigia S. V. Berg ir J. Tschirhart (2008), valstybinis natūraliųjų monopolijų produkcijos kainų reguliavimas susiduria su paskatų gerinti produkcijos kokybę nebuvimu, nes mažindama kokybę natūralioji monopolija gauna galimybę sumažinti savo kaštus ir padidinti nustatytos kainos-kaštų skirtumą, nepablogindama savo padėties šakoje (kurioje nėra konkurencijos). Nepaisant nesikišimo į monopolijų veiklą nuostatų dominavimo, šio straipsnio autoriai tiki galimybe vykdyti efektyvų monopolijų reguliavimą, kadangi iš principo neegzistuoja prielaidos, išskiriančios privataus ir valstybinio gebėjimus valdyti ekonominę sistemą: efektyvumą lemia ne nuosavybės forma, bet ekonominės sistemos organizavimo aplinkybės. Vadinasi, tinkamai organizuojant reguliavimo procesus, galima panaikinti nekontroliuojamų monopolijų veiklos silpnąsias vietas ir paskatinti jų efektyvią plėtrą valstybinės kontrolės sąlygomis. Vis tik, siūlomos reguliavimo priemonės turi remtis ekonominiais principais.

Kaip minėta, natūralių monopolijų, pavyzdžiui, geriamo vandens tiekimo ir nuotėkų valymo srity, tarp monopolijų efektyvumo skatinimo priemonių stebimas geriausios praktikos perėmimo arba *pozicionavimo* (*benčmarkingo*) metodas (*angl.* benchmarking), kuris daugiausia paremtas techninių-organizacinių gebėjimų perėmimu. Kita vertus, organizaciniai sprendimai yra glaudžiai susiję su ekonominiu išpildymu, todėl *benčmarkingas* galimas ir kaštų-kainų nustatymo procese. Tai leistų kontroliuoti monopolinių

sistemų veiklą ir per kompanijų kaštų, tarifų tyrimą bei monopolijų kainų nustatymą, atsižvelgiant į geriausių įmonių patirtį, būtų galima dirbtinai sudaryti rinkos pagrindu paremtą spaudimą monopolinėms įmonėms. Kitaip tariant, monopolinių organizacijų kainos turi būti siejamos su atsiliekančių kompanijų gebėjimais tobulinti jų veiklą, tą tobulinimą orientuojant į geriausios ekonominės praktikos perėmimą. *Benčmarkingo* praktikos paskutiniu metu aktyviai laikosi geriausioms priskiriamos Danijos, Nyderlandų, Vokietijos vandens tiekimo įmonės. Kainų pozicionavimo (*benčmarkingo*) principas gali būti diegiamas ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu mastu, taip išplečiant sektinų geriausios praktikos pavyzdžių ratą. Esminė kaininio-kaštų *pozicionavimo* problema yra tai, kad kaštus apsprendžia daugelis technologinių, rinkos, klimatinių veiksnių, o tai, savo ruožtu, lemia skirtingus būtinus kaštus skirtingose įmonėse ar jų grupėse, kas, be abejo, apsunkina galimybę palyginti monopolinių produktų kainų efektyvumą. Šios problemos pašalinimas sudarytų sąlygas reguliuoti monopolinių įmonių veiklą, nustatant „pasiekimas“ realias kainas, efektyviausių veikiančių sistemų pavyzdžiu.

Taigi, apibendrinant, šio straipsnio autorių nuomone, sistemos efektyvumas nepriklauso nuo nuosavybės formos, o tik nuo tų sistemų vidaus organizacinių ypatumų: net ir valstybinės įmonės gali efektyviai dirbti, jei bus tinkamai išspręsti kūrybiško darbo aplinkos sukūrimo, atsakomybės, kontrolės klausimai, o kainos nustatomos, įvertinant efektyviausių pasaulio šalių patirtį kaštų formavime ir užtikrinant geriausios patirties perėmimo kontrolę. Teigiame, kad tobulinant monopolinių sistemų reguliavimą geriausiai pasitarnautų *kainų pozicionavimo* metodika,

todėl tolimesniuose taikomuosiuose tyrimuose pastaroji metodika bus adaptuojama, siekiant taikyti ją Lietuvos sąlygomis.

Išvados

Šio straipsnio tikslas buvo apibendrinti monopolijų kainų reguliavimo priemonių taikymo ypatybes, siekiant sudaryti pagrindą tolimesniam tų priemonių tobulinimui. Išanalizavus mokslinę literatūrą, analizuojančią monopolijų reguliavimą kaininėmis priemonėmis tematiką, galima padaryti tokias išvadas:

- Klasikinis-teorinis monopolinių produktų kainų nustatymas siejamas su būtinųjų kaštų padengimu, o tai vėlgi siejama su ribinių kaštų ir ribinių pajamų sutapimo situacija.

- Esminis visų praktikoje taikomų monopolijų reguliavimo, remiantis kainų

nustatymo mechanizmu, trūkumas yra tas, kad tai stabdo iniciatyvą tobulinti monopolijų veiklą, skatina jas arba prastinti produkcijos kokybę, siekiant didesnio pelno, arba vykdyti kaštus didinančias investicijas, taip didinant spaudimą valdžios institucijoms kelti kainas.

- Pastaruoju metu plintantis geriausios praktikos perėmimo – pozicionavimo (*benchmarking*) – judėjimas sudaro sąlygas natūralių monopolijų lygmenyje nustatyti kainas, remiantis tarptautiniu mastu efektyviausių įmonių (šakų) kainomis; šis metodas taip pat reikalauja ypatingo skirtingomis sąlygomis veikiančių monopolinių sistemų tarpusavio suderinimo, kadangi veikiančių įmonių kaštus gali įtakoti skirtingos technologijos, klimatinės sąlygos, rinkų charakteristikos.

Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. IEP-01/2012).

Literatūra

1. Angevine, G., Cervantes, M. (2011). Overcoming regulatory obstacles to upstream petroleum investment // Frazer Institute. Global Petroleum Survey. <<http://www.fraserinstitute.org/uploadedFiles/fraser-ca/Content/research-news/research/articles/overcoming-regulatory-obstacles-to-upstream-petroleum-investment.pdf>>, [žiūrėta 2014.04.25].
2. Barke, R. P., Riker, W. H. (1982). A Political Theory of Regulation with Some Observations of Railway Abandonments // Public Choice, Vo. 39 No. 1.
3. Baumol, W. J., Panzar, J. C., Willing, R. D. (1982). Contestable markets and the theory of industry structure. New York.
4. Berg, S. V., Tschirhart, J. (2008). Natural monopoly regulation. N. Y.: Cambridge University Press. Boylaud, O., Nicoletti, G. (2001). Regulation, market structure and performance in telecommunications OECD // Economic Studies Volume I, No. 32. doi: 10.1787/16097491
5. Brown, S.J., Sibley, D. S. (1986). The Theory of Public Utility Pricing. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Chao, H. (1983). Peak Load Pricing and capacity Planning with Demand and Supply Uncertainty // The Bell Journal of economics, Vol. 14, No. 1, Spring.
7. Crew, M. A., Fernando, Ch. S., Kleindorfer, P. R. (1995). The Theory of Peak-Load Pricing: A Survey // Journal of Regulatory Economics, vol. 8(3), November. <<http://opim.wharton.upenn.edu/risk/downloads/archive/arch241.pdf>>, [žiūrėta 2014.04.25]. doi: 10.1007/BF01070807
8. Damus, S. (1984). Ramsey Pricing by U. S. Railroads: Can It Exist? // Journal of Transport Economics and Policy, 6.

9. Demstz, H. (1968). Why regulate utilities? // *Journal of law and economics*. No.11.
10. DeVany, A., Walls, D. (1994). Naturalgasindustrytransformation, competitiveinstitution-sandthe role ofregulation // *Energypolicy*, V. 22. No. 9.
11. Dublin, J. A., Navarro, P. (1982). Regulatory Climate and the Cost of Capital, in M. A. Crew (ed.) // *Regulatory Reform and Public Utilities*, Lexington, MA: Lexington Books.
12. Dougan, W. R. (1984). Railway Abandonments, Cross-subsidies, and the Theory of Regulation // *Public Choice*, 44.
13. Eisenach, J. A., Caves, K. W. (2012). What Happens When Local Phone Service Is Deregulated? // *Telecommunications & technology*, <http://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/regulation/2012/11/v35n3-6.pdf>, [žiūrėta 2014.04.25].
14. Gegax, D., Tschirhart, J. (1984). An Analysis of Internfirm Cooperation: Theory and Evidence from Electric Power Pools // *Southern Economic Journal*, 51.
15. Grajek, M., Röller, L. H. (2012). Regulation and Investment in Network Industries: Evidence from European Telecoms // *Discussion Paper*. <<http://edoc.hu-berlin.de/series/sfb-649-papers/2009-39/PDF/39.pdf>>, [žiūrėta 2014.04.25]. doi:10.1086/661196
16. Griffin, J. M. (1982). The Welfare Implications of Externalities and Price Elasticities for Telecommunications Pricing // *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 64, No. 1, February.
17. Goldfarb, A., Mo, X. (2011). Who thinks about the competition? Managerial ability and strategic entry in US local telephone markets // *American Economic Review*, Vol. 101 No.7. doi: 10.1257/aer.101.7.3130
18. Hausman, J.A. (2003). Regulated Costs and Prices of Telecommunications / in G. Madden, ed., *Emerging Telecommunications Networks*, Edward Elgar Publishing.
19. Höffler, F. (2005). Monopoly prices versus Ramsey-Boiteux prices: are they similar, and: does it matter? Preprints of the Max Planck Institute for Research on Collective Goods, No. 7, <<http://www.econstor.eu/bitstream/10419/26864/1/485071991.PDF>>, [žiūrėta 2014.04.25].
20. Hütcher, P. (2011). Theory of Natural Monopoly: Ramsey Pricing and Loeb-Magat Proposal. <<http://www.grin.com/en/e-book/175356/theory-of-natural-monopoly>>., [žiūrėta 2014.04.25].
21. Joskov, P. L. (2005). Regulation of Natural Monopolies // *Center for energy and environmental policy research*, April.
22. Hori, K., Mizuno, K. (2006). Access pricing and investment with stochastically growing demand // *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 24 No.4, July.
23. Horvath, A. K. (2011). Theoretical Dilemmas of the Natural Monopolistic Position of Network Based Public Utilities // *Club of Economics in Miskolc' TMP*, Vol. 7 No. 2. <http://tmp.gtk.uni-miskolc.hu/volumes/2011/02/TMP_2011_02_03.pdf>. [žiūrėta 2014.04.25].
24. Katz, M. L. (1983). An Analysis of Cooperative Research and Development // *Rand Journal of Economics*, 17.
25. Kleindorfer, P. R., Fernando, Ch. S. (1993). Peak-Load Pricing and Reliability under Uncertainty // *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 5(1), March.
26. Laffont, J. J., Tirole, J. (2000). *Competition in Telecommunication*. Cambridge, MSA: MIT Press.
27. Minamihashi, N. (2012). Natural Monopoly and Distorted Competition: Evidence from Unbundling Fiber-Optic Networks // *Bank of Canada Working Paper*, August. <<http://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2012/08/wp2012-26.pdf>>., [žiūrėta 2014.04.25].
28. Mitchell, B. M. (1978). Optimal Pricing of Local Telephone Service // *The American Economic Review*, Vol. 68, No. 4, September.
29. Moulin, H. (2011). Cost sharing in networks: some open questions // *Rice University*, <https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:dOdKGt1XebMJ:electronics.rice.edu/WorkArea/linkit.aspx?LinkIdentifier%3D%26ItemID%3D851+natural+monopoly+regulation+Parrot+marginal+costs&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEE SgEo34QXlOqdy6sTlcG5lxGddO98D1FdUd8-GYkaycJw0Kc9FKgIKZxaE7tmGJG8Mj_Y4c8VOHtiNbd60uk_HIUFaNI2N2gXf_WumiMK50MOrHjtWpCnHwrG3UaVGxUBNkLxjgS&sig=AHIEtbQImvS0ztR2nWfTnXAgKkfhJ6frwg>, [žiūrėta 2014.04.25] doi: 10.1142/S021919891340001X
30. Peltzman, S. Winston, C. (2001). *Deregulation of Network Industries: What Next?* D.C.: Brookings Institution Press. <<http://web.mit.edu/14.272/www/9383.2.pdf>>., [žiūrėta 2014.04.25].
31. Ran Kim, S., Horn, A. (1999). Regulation policies concerning natural monopolies in developing and transition economies // *DESA Discussion Paper No.8*, March.

32. Romano, R. E. (1987). A Note on Market Structure and Innovation When Investors Can Enter // *Journal of Industrial Economics* Vol. 35 No.3.
33. Ross, T. W. (1984). Uncovering Regulator's Social Welfare Weights // *Rand Journal of Economics*, 15.
34. Teece, D. J. (1995). Telecommunications in Transition: Unbundling, Reintegration, and Competition // *1 MICH.TEL.TECH.L.REV.* 4.
35. Toivanen, O., Waterson, M. (2005). Market Structure and Entry: Where's the Beef? // *RAND Journal of Economics*, Vol. 36 No. 3, Autumn.
36. Valentini, E. (2006). Uncovering regulator's (implicit) social welfare weights under price cap regulation // *Economics Letters*, Vol. 90, No. 1.
37. Wenders, J., Egan, B. L. (1986). The Implications of Economic Efficiency for U.S. Telecommunications Policy // *Telecommunications Policy*, 10.
38. Wenders, J. T. (1986). Economic Efficiency and Income Distribution in the Electric Utility Industry, *Southern Economic Journal*, Vol. 52, No. 4, April.
39. Wenders, J. T. (1988). The Economic Theory of Regulation and the U.S. Telecoms Industry, *Telecommunications Policy*, Vol. 12, No.1, March.
40. Yousri, D. M. (2011). The Egyptian Electricity Market: Designing a Prudent Peak Load Pricing Model // *Working Papers*, 29. <<http://mgt.guc.edu.eg/wpapers/029Yousri2011.pdf>>. [žiūrėta 2014.04.25].
41. Сосна, С. А. (2002). Концессионные соглашения: теория и практика. Москва: НесторАкадемикПаблицерз.

Straipsnis įteiktas: 2014 03 31

Parentas publikuoti: 2014 06 02

Inga MAKSVYTIENĖ, Mindaugas DAPKUS

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF MONOPOLY'S PRICE REGULATION METHODS

Summary

The main purpose of this article was to summarize the features of applying monopoly price regulatory measures, thus creating a basis for further development of those measures. The analysis of scientific literature on monopolies regulation applying pricing measures let the authors to formulate the following conclusions:

- Great number of authors analysing monopolies' regulation advocate the position of non interventionism in the market formation. However, the authors of this theoretical research support the idea of limited regulation of monopolies and this regulation must be implemented on the basis of market forces.

- The question of monopolies' regulation is especially important in less developed and small countries, where monopolies abuse their power regarding societal needs. The last one manifests itself diminishing effectiveness of monopolized business and finally by increased prices of supplied products and services.

- Classical-theoretical pricing of monopolies' products is associated with the cost coverage, which

is also associated with the situation of marginal costs and marginal income overlap.

- The agency problem between the monopolistic systems and the society hampers to establish economically efficient prices.

- An essential weak point of all monopolies' regulations applying the pricing mechanism and based on own costs consideration is that it slows down the initiative to improve the activities of monopolies, encourages them either to lower the quality of the product in order to increase profits, or to carry out the investment of enlarging the costs, increasing the pressure on the state institutions to raise prices.

- In the authors' view, the principles of methodology for the efficient development of natural monopolies in societal and private terms could lie in the benchmarking based pricing idea. The recent spread of the best practices takeover (benchmarking) movement between natural monopolies allows to set prices regarding the most efficient prices in the sector, not only on the regional but on the international scale too; the problem

of reconciliation of the cost elements in firms (branches) working in different climatic, market situation, with different technologies is the biggest challenge to settle.

- Price benchmarking allows us to avoid abstract, economically difficult to fix cost factors (e.g. public benefit, theoretical marginal cost) evaluating pricing, thus leaning on economically achievable realistic pricing levels; prices formed this way, which are based on market forces, on the achievable,

realistic prices of best working monopolistic sectors, create an incentive for monopolies to improve their performance.

The authors of this paper suggest using the price benchmarking method for Lithuania's monopolistic sectors regulation therefore the further scientific research will be oriented to the development of a benchmarking methodology, aiming to adapt it for the specific monopolistic sector situation in Lithuania.